

# İSLAM İKTİSADININ FIKHİ İLKELERİ

S. M. Hasanuzzaman

# İktisat yayınları

İktisat Yayınları – 5  
İktisat Düşüncesi Dizisi – 1

S.M. Hasanuzzaman, İslam İktisadının Fıkhi İlkeleri

Çeviren: Hamdi Çilingir  
Çeviri Redaksiyon: Necmettin Kızılkaya  
Yayına Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi  
Musahhih: Muhammed Aydın

Kapak Tasarımı ve İç Tasarım: Furkan Selçuk Ertargin  
Kapak Görseli: Ebu İnaniye Medresesi, Fes, Tunus

Çeviriye Temel Alınan Metin:  
Hasanuzzaman, S.M. (2007). *The economic relevance of the Sharia maxims (al Qawaid al Fiqhiyah)*, Saudi Arabia: King Abdulaziz University Scientific Publishing Centre

Baskı: Limit Ofset - Sertifika No: 28397  
Litros Yolu 2. Matbacılar Sit. ZA13 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul  
Tel: +90 216 212 567 45 35  
1. Baskı: İstanbul, 2017  
ISBN: 978-605-67010-4-7

© İktisat Yayınları, 2017  
Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları  
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.  
Güleryüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul  
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10  
www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve  
İslam İktisadi Araştırma Merkezi' nin ortak markasıdır.

## KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

---

Hasanuzzaman, S.M.  
**İslam İktisadının Fıkhi İlkeleri**  
1. Baskı, xvi + 74 s., 13.5 x 21 cm  
Kaynakça ve dizin var.  
ISBN- 978-605-67010-4-7  
1. İslam İktisadi 2. Şer'i Hukuk 3. Külli Kaide

---

# İSLAM İKTİSADININ FİKHİ İLKELERİ

S. M. Hasanuzzaman

*Çeviren*  
Hamdi Çilingir

**iktisat**  
yayınları

## **İktisat Düşüncesi Dizisi**

Bu dizide, iktisadi düşünce ile ilgili tarihsel ve güncel eserlere yer verilmektedir. Dizide iktisat düşüncesinin geniş ilgi alanında dinler, medeniyetler, isimler, ekoller, kuramlar ile ilgili detaylı incelemeler ve karşılaştırmalı çalışmalara yer verilecektir.

## **Dizideki Diğer Kitaplar**

Zafar Iqbal, *Adalet: İslamî ve Batılı Perspektifler*

Syed Nawab Haider Naqvi, *Ahlâklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler: İslam İktisadına Bir Katkı*

Muhammad Akram Khan, *İslam İktisadının Sıkıntıları: Güncel Durum ve Geleceğin Bir Analizi*

Syed Nawab Haider Naqvi, *İslam Ekonomi ve Toplum*

M. Umer Chapra, *İktisadının Geleceği: İslamî Bir Bakış*

Rauf Azhar, *İslam İktisadının Ekonomisi*

**S.M. Hasanuzzaman**

Pakistanlı bilim adamı Hasanuzzaman, Agra (Hindistan), Karachi (Pakistan) ve Edinburgh (İngiltere) üniversitelerinde eğitim almıştır. Hasanuzzaman, İslam iktisadının farklı yönleri üzerine araştırmalar yapmakta ve halen Pakistan Devlet Bankası İslam İktisadi Departmanı'nı yönetmektedir. Pakistan'da zekât uygulamaları ve faizin ortadan kaldırılması için tavsiyelerde bulunmak üzere kurulan Ekonomistler ve Bankacılar Platformu üyesi ve İslam İdeolojisi Konseyi üyesi olarak çalıştı. Zaman, İslam iktisadının farklı yönleri üzerine bir dizi araştırma makalesi yazmıştır.

**Hamdi Çilingir**

1983 yılında Yunanistan'ın Dimetoka şehrinde dünyaya geldi. 2006 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 2014 yılında aynı üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Hukuku alanında doktorasını tamamladı. Akademik ilgi alanları arasında klasik fıkıh metinleri, vakıf hukuku ve tarihi, modernleşme dönemi Osmanlı hukuk düşüncesi gibi konular vardır.



# İçindekiler

|                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Takdim</b>                                                         | ix |
| <b>Teşekkür</b>                                                       | xv |
| 1. Giriş                                                              | 1  |
| 2. Niyet ve Fiille İlgili İlkeler                                     | 7  |
| 3. Şüphe ve Kesinliğe Dair İlkeler                                    | 13 |
| 4. Zararı Gidermeye Yönelik İlkeler                                   | 17 |
| 5. Kolaylaştırma İlkeleri                                             | 25 |
| 6. Alış ve Verişe Dair İlkeler                                        | 43 |
| 7. Nimet- Külfet Dengesi ile İlgili İlkeler                           | 47 |
| 8. Kamu Menfaatine Karşılık Devletin Takdir Yetkisi ve İlgili İlkeler | 51 |
| 9. Örf ve Âdetin Rolüne Dair İlkeler                                  | 55 |
| 10. Aldatmanın Cezasına Yönelik İlkeler                               | 61 |
| 11. İlkelerin Kullanımında Gözetilmesi Gereken Sınırlar               | 63 |
| <b>Kaynakça</b>                                                       | 72 |
| <b>Dizin</b>                                                          | 73 |



# Takdim

Bundan yaklaşık bir buçuk asır önce, Osmanlı Devleti'nde medeni hukuk alanında bir kanun ihtiyacı hissedildiğinde ve dönemin havasına uygun bir şekilde bazıları kaynak olarak ilk Avrupa'yı işaret ettiklerinde Ahmet Cevdet Paşa'nın (v. 1895) başını çektiği bir grup devlet adamı bu fikre şiddetle karşı çıkmış ve kendi hukuki mirasımıza dayanan bir kanun yapılması gerektiğini ısrarla savunmuşlardı. Bu duyarlı ve anlamlı ısrar sonucu 1868-1876 yılları arasında 1851 maddelik *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* hazırlandı ve yürürlüğe kondu. İnsanlar için en kolay ve zamana en uygun hükümlerin kanunlaştırılmaya çalışıldığı Mecelle'nin başına şer'î hukuk mirasını anlamaya ve onun tatbikine yardımcı olacak 99 maddelik bir külli kaideler derlemesi de derç edildi.

Mecelle'nin tedvin edildiği dönemde Müslümanların karşı karşıya kaldığı temel soru; kendi mirasımıza dayalı bir kanun mu yoksa Batı menşeli bir kanunun resepsiyonu mu sorusuydu. Yaklaşık bir buçuk asır sonra biz Müslümanla-

rın yine yüz yüze kaldığı benzer can alıcı sorulardan biri; kendi değerlerimize uygun bir iktisat sistemi mi yoksa Batı menşeli kapitalizm mi sorusudur. Geçmişte Mecelle, Batı menşeli kanunlara bir alternatif olabilmış ve ‘nâsa efrak ve maslahat-ı asra evfak’ hükümlerini kanunlaştırmayı başarmıştı. Acaba, bugünün Müslümanları da iktisat alanında kapitalizme bir alternatif olarak, bir iktisat sistemi ortaya koyabilecek ve ‘nâsa efrak ve maslahat-ı asra evfak’ hükümler içeren bir ekonomik sistem inşa edebilecekler midir? İlk dillendirilmeye başlandığı ve belli uygulamalarının ortaya çıktığı andan bu güne Müslümanlar, İslâm’a ve kendi zihniyet dünyalarına dayalı bir iktisat sisteminin mahiyetini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu arayış içinde iktisadi sistemin uygulamalarına ve enstrümanlarına dair çalışmalar yanında, özellikle İslam iktisadının ilke ve esaslarına yönelik araştırmalar da yapılmaktadır. Mamafih İslam iktisadının ilkelerini ve esaslarını ortaya koyma hususunda hâlâ hayli mesafe kat edilmeye ihtiyaç bulunduğu izahtan varestedir. İşte İslam iktisadının ilke ve prensiplerini ortaya koyma hususunda klasik fıkıh mirasımızın satır aralarında var olan ve küçük bir kısmı Mecelle’nin başına iliştirilmiş külli kaideleri acaba kullanabilir miyiz? İslam iktisadının esaslarını ve ilkelerini belirleme hususunda bu genel kurallar bize yardımcı olabilir mi? Kendileri fıkhi birer ilke olan bu esaslardan bir kısmını, bugün İslam iktisadının da bir ilkesi sayabilir miyiz?

Külli kaideler, şer’î hukukun farklı konulardaki meselelerini kuşatan ve tikel meselelerin çoğunun hükmünü içine alan genel hukuk ilkeleridir. Bu ilkeler, aralarında belirgin

farklar olmakla beraber ilk bakışta pozitif hukukun genel hükümlerine benzetilebilir. Şer'i hukukun tikel meselelerine derinlikli bir nazarla bu meseleleri birbirine bağlayan ruhun izharı ve veciz bir şekilde ifadesi olarak kabul edebileceğimiz külli kaideler şer'i hukuku daha iyi anlamamıza yardımcı olduğu gibi bu hukukun tatbikinde görevli kişiler için de yol gösterici konumdadır. Buna ilaveten elinizdeki eserin de ortaya koyduğu gibi bugün bunların bir kısmını bir iktisat prensibi olarak da ele almak mümkün. Tercümesini sunduğum eser, İslam iktisadı perspektifinden külli kaidelere eğilmekte ve söz konusu külli kaideleri iktisadi esaslara göre tahlil etmeye ve yorumlamaya çalışmaktadır. Tabii tahmin edebileceğiniz gibi eser çok sınırlı sayıda külli kaideyi inceleme konusu yapmış ve Mecelle'nin başındaki 99 külli kaideden çok azına işaret etme imkânı bulmuştur. Buna rağmen belirtmeliyim ki kısa hacmine rağmen hayli ufuk açıcı tahlilleri içermektedir.

Müellife göre külli kaideler bu güne kadar genelde ibadetler ile kısmen muamelat alanıyla irtibatlı olarak sınırlı şekilde tatbik imkânı bulmuştur. Bu kaidelerin güncel iktisadi meselelerle irtibatı ise günümüze dek kurul(a)mamıştır. Buna göre eser, külli kaidelerin yardımına başvurarak hem ferdin hem de devletin iktisadi faaliyetlerine dair bazı temel ilkeler bulmaya çalışmaktadır. Fert açısından; ortaklıklarda kârın paylaşımından zararın karşılanmasına, belli tür akitlerin meşruiyetinden iktisadi anlayışa kadar birçok konuda belli külli kaideleri İslam iktisadının bir temeli olarak inşa etmenin çabası içindedir. Aynı kaidelerin devletin politikalarına, kurumlarına ve işleyişine nasıl ve ne şekilde

temel teşkil edebileceğinin de ipuçlarını bulmaya çalışır. Tabii vurgulamak gerekirse yazar, İslam iktisadının esaslarını sadece külli kaidelere bağlamaz. Kur'an, sünnet, icmâ, akıl, tecrübe ve örf gibi ferdi ve toplumsal pratiklerin kaynaklarına da özel bir önem atfeder. Zaten yazarın da vurguladığı gibi bu kaideler, büyük önemine rağmen başlı başına bir hüküm veya hüküm kaynağı değildir. Bundan dolayı bu kaidelerin kullanımında ve iktisadi meselelere tatbikinde belli kuralların mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Müellif, önemine binaen bu sınırları hem eserinin başında hem de sonunda ayrı bir başlık olarak ele alır. Zannediyorum küçük ve sınırlı hacmine rağmen en azından bu çalışmanın açtığı yolda yeni araştırmalar gelecek ve İslam iktisadının esasları ve ilkeleri zaman içerisinde tebellür edecektir. Bu hususta derinlikli teorik çalışmalara ciddi şekilde ihtiyaç vardır.

Son olarak eserin tercümesiyle ilgili birkaç teknik hususu belirtmekte yarar görüyorum. Öncelikle eser Mecelle'nin başında yer alan külli kaidelere odaklandığı için eserde kaideler merkezi bir yere sahiptir. Mecelle'nin esas muhtevastaki dili aslında günümüz okuyucusu için zor anlaşılabilir bir üsluba sahip değildir. Ancak külli kaidelerin yer aldığı kısım, hem bu tür kaidelerin veciz üslubu hem de Osmanlıcanın biraz ağdalı kelimeleri sebebiyle bugünün okuyucusu açısından zorluk arz edebilir. Kaidelerin diline dokunmamak ve muhtevasına hâlel getirmemek adına metin içinde Ali Himmet Berkî'nin (v. 1976) *Açıklamalı Mecelle* eseri esas alınarak kaideler Osmanlıca Türkçesi ile verilmiş, söz konusu kaidenin sadeleştirilmiş metni ise il-

gili dipnota parantez içerisinde tarafımdan ilave edilmiştir. Eserin dipnot kısımlarında bazı tasarruflarda bulunulmuştur. Yazarın kısmen özensiz dipnotlarından yararlanmayı kolaylaştırmak için bazı müdahalelerde bulunmak zorunda kaldım. Örneğin; yazar hadislere atıf yaparken akademide yaygın usulü kullanmamıştır. Ben hadislerin dipnotlarını akademideki yaygın usule göre yeniden düzenledim. Metin içerisinde kullanılan ayetlerin meallerini Türkiye Diyanet Vakfı Meâli'ni esas alarak verdim. Az da olsa bazı temel kavramların tanımını dipnota ilâştırdım ve bir karışıklığa neden olmamak için bu açıklamaların çevirmene ait olduğunu parantez içerisinde belirttim.

Bu çalışmanın tercüme edilmesine vesile olan Doç. Dr. Lütfi Sunar'a, okuyup tashih eden Doç. Dr. Necmettin Kızılkaya'ya ve tercümenin İKAM adına sıkı takibini yapan Merve Akkuş Güvendi'ye müteşekkirim.

**Dr. Hamdi Çilingir**



# Teşekkür

Çalışmanın son halini almasında yardımlarına başvurduğum İslamabad Uluslararası İslam Üniversitesi Rektörü Shaykh Husain Hamid Hassan'a, Federal Şeriat Mahkemesi Reisi Dr. Tanzilur Rahman'a, Avukat Dr. Mahmood Gha-zi'ye değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Özellikle Pakistan Yüksek Mahkemesi Şeriat Temyiz Meclisi hâkimi Muhammad Taqi Usmani ve İslamabad İslam Araştırmaları Enstitüsü Genel Direktörü Dr. Zafar Ishaq Ansari'ye ayrıntılı okumalarından dolayı müteşekkirim. Yine değerli yorum ve katkılarından dolayı Karaçi Dârü'l-Ulûm'dan müftü Muhammad Rafi Usmani'ye de teşekkür borçluyum. Bütün bu katkılara rağmen hata varsa o da benimdir.